

Menneskeheten über alles.

Hvor stammer den fra, vrangforestillingen om at naturen er til for vår skyld? Svaret ligger i ideologiene – og i religion.

BOKOMTALE
FREDRIK GIERTSEN
Litteraturviter og skribent

Paradokset. Jordens ypperste skapning, mennesket, har satt seg selv i en tilsynelatende uløselig klemme, og det nettopp fordi vi er blitt vant til å se på oss selv slik – som de ypperste. Klemmen består i at den geologiske epoken *holocen* (de tempererte 12 000 år etter siste istid) nå er blitt avløst av *antropocen* (tiden etter Den industrielle revolusjon), der menneskets egen aktivitet truer med å endre naturens grunnlover.

Det er unektelig et paradoks at det tidspunktet da *Homo sapiens* virkelig synes å ha tatt hele kloden i sin besittelse, sammenfaller med det øyeblikket vi mister kontrollen over vårt eksistensgrunnlag. Men hvor stammer denne forestillingen fra – at menneskeheten befinner seg over naturen? Hvordan har vi klart å innbille oss at naturen er til for menneskets skyld?

Overgangen til én guddom. I sin bok «Naturen er hellig» (2016) beskriver den danske forfatteren Jens-André P. Herbener det han ser på som tre syndefall: Den første var jordbruksrevolusjonen, som inntraff da mennesket i kjølvannet av siste istid virkelig begynte å forandre jordens utseende, og den siste var Den industrielle revolusjonen rundt år 1800, da endringen i produksjonsforholdene utløste både befolkningsvekst og forurensning – to faktorer som ligger til grunn for de klimautfordringene vi står ansikt til ansikt med i dag.

Men mellom disse to finner vi det som er Herbeners hovedanliggende med sin bok, nemlig en utskiftning av arkaiske religioner preget av animisme eller panteisme om at planter, dyr og ting i naturen kan være hellige), til fordel for monoteismen, altså tilbedelsen av én guddom som står over naturen, slik vi kjenner kristendommen, jødedommen og islam.

Fra religion til ideologi. Nå er det jo slik at alle skapninger – fra engblomsten som strekker seg mot solen, til løven som setter tennene i sebraen – ut fra sine instinkter kun søker overlevelse, og at det bare er menneskets overlegne evner som har gjort at vi har kunnet utfolde oss over stadig større områder.

Men nettopp våre intellektuelle evner utstyrer oss med noe unikt som ledsager overlevelsesinstinktet, og det er ideologiene våre, som enten understøtter eller motarbeider våre handlingsmønstre. Et berømt eksempel er den tyske sosiologen Max Webers behandling av forholdet mellom religion og samfunn i boken «Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd» (1904), der han påstår at den kalvinistiske protestantismen var en forutsetning for fremveksten av den moderne industrikapitalismen.

Men hvis protestantismen har fremmet industri og kapitalisme, som nå

Herskap og tjener
Skurtreskere i arbeid i Talniki i Sibir, 27. august 2015. Øverst utsnittet «Adams skapelse» av Michelangelo.

Foto: REUTERS/NTB SCANPIX og WIKICOMMONS

«Vær fruktbare og bli mange, fyll Jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden.»

Vers 28 i første Mosebok

«Vær fruktbare og bli mange, fyll Jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden.»

Her ser vi i følge Toynbee en guddommelighet som er «drenert ut av naturen og samlet i én unik, transcendent Gud». Man tar gudene ut av naturen, ut av fjellene og skogen, og plasserer i stedet én samlet guddom et ubestemmelig sted utenfor, og sier at målet for menneskets strabaser befinner seg på dette fjerne stedet.

truer klimaet vårt, mener Herbener at man må spørre seg om de herskende monoteistiske religionene er mer til hinder enn til hjelp i møtet med klimakatastrofen?

Herbener viser til en artikkel skrevet av den engelske historieprofessoren Arnold Toynbee i 1972, kalt «The Religious Background of the Present Environmental Crisis», der det tas utgangspunkt i vers 28 i første Mosebok, hvor Gud sier til menneskene:

Det ligger unektelig en viktig innsikt i denne påstanden, gitt at den biologiske artsrikdommen nå er størst nettopp der hvor de som vi er blitt vant til å kalle de mest primitive av oss – de siste animister – bor. Det moderne mennesket er blitt vant til å se på Jordens ressurser som sine, og det er grunn til å mene at de rådende ideologiene – inkludert religionene – har fungert som glidemiddel for menneskehetens destruktive selvforherligelse.

Sekulariseringen. Hva så med sekulariseringsprosessen som har foregått siden opplysningstiden? Herbener hevder selv at fremveksten av naturvitenskapen på 1600- og 1700-tallet ikke er noe brudd, men en fortsettelse av den kristne dualisme, der naturen og det guddommelige er skarpt adskilt. Han viser til at både René Descartes og Isaac Newton var dypt religiøse, og at de mente at det mekaniske verdensbildet ikke rokket ved den kristne forestillingen om skaperverket.

Om sekularismen bare viderefører denne dualismen, betyr det ikke bare at vi fremdeles er fanget i en naturfiendtlig ideologi, men også at vitenskapsens metoder ikke vil kunne hjelpe oss ut av uføret.

Herbener ser altså veien fremover som stengt, og til tross for at han ser et lysglimt hos Arne Naess og hans tanker om dypøkologien, vender

En til hver? Kina annonserte i fjor høst at de nå vil tillate alle par å få to barn, etter 30 år med en strengt håndhevet ettbarnspolitik. Hensikten er å lette den demografiske situasjonen som har påvirket landets økonomi. På bildet bades en nyfødt baby på et sykehus i Wuhan. Foto: REUTERS/NTB SCANPIX

han heller blikket bakover, til den tiden da religionene beskyttet naturen. Han knytter håp til «nyhedendommen» og andre bevegelser som har arkaiske opphav, men som må anses som en del av en større nyreligiøs bevegelse.

Nå virker det unektelig tvilsomt at slike nye varianter over religiøsitet vil kunne finne tilstrekkelig appell eller legitimitet i dagens gjennomsekulariserte samfunn.

Frigjørende tro. For å snu litt på Weber: En gang hadde protestantismen en frigjørende funksjon, for med ett ble det tillatt å dyrke frem sin indre kapitalist og bli rik som følge av sine kreative evner og sitt eget flittige arbeid. Men nå som denne entreprenørånden har bragt menneskeheten galt av sted, trengs en ideologi som støtter en mer nøktern, ja nærmest primitiv livsstil – ikke ulikt drankeren som ved hjelp av en gudstro finner sin vei til avholdenheten. Det er dog ikke lett å skru på korken på brennevinsflasken før den er tom, og utfordringen vi står overfor i dag er jo nettopp å måtte stramme inn forbruket selv om hyllene bugner av varer. Det er bred enighet om at det er et prekært mål å fremleske en ideologi som oppmuntrer til måtehold, men langt mer uklart hvorvidt religion har noen plass i dette.

For å redde Jorden går Herbener da også fra sine litt høytflyvende tanker om en mer jordnær religion, over til å se på forslag med utspring i vitenskapen. Gitt den sterke befolkningsveksten (en dobling på bare 50 år), mener Herbener at ingen par i dag bør få mer enn ett barn. Dette vil nok av mange oppleves som en utidig innblanding i privatlivet, i tillegg til at (eller muligens heller nettopp fordi) det kan være veksthemmende.

Slike vitenskapelig funderte – og drastiske – tiltak måtte dog overlates til noen som har politisk og juridisk makt, og ikke bare moralsk. En nedgang i barnefødsler og reduksjon i forbruket til hver enkelt er ikke vanskelig å forsvare, men lar seg neppe realisere uten en sterk stat som både kan belønne og true med sanksjoner.

Religionens rolle i dette bildet ville være langt mer uforutsigbar.